

УДК 746.3(477.87)“18/19”

Роман ПИЛИП,
кандидат мистецтвознавства,
Закарпатський художній інститут

ТРАДИЦІЙНА ВИШИВКА ТКАНИН ІНТЕР'ЄРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Пилип Р. І. Традиційна вишивка тканин інтер'єрного призначення українців Закарпаття. У статті досліджується історичний розвиток вишивки українців Закарпаття на скатертинах, рушниках, тканинах постільного використання; висвітлюється функціональне призначення та локальна варіативність вишивки тканини інтер'єрного призначення; аналізуються художні особливості скатертин, святково-обрядових рушників їх оберегові, обрядові та магічні властивості.

Ключові слова: вишивка Закарпаття, тканина, композиція, орнаментальні мотиви

Пилип Р. И. Традиционная вышивка тканней интерьерного назначения украинцев Закарпатья. В статье исследуется историческое развитие вышивки украинцев Закарпатья на скатертях, полотенцах, тканях постельного использования; освещается функциональное назначение и локальная вариативность вышивки ткани интерьерного назначения; анализируются художественные особенности скатертей, празднично-обрядовых полотенца их талисманские, обрядовые и магические свойства.

Ключевые слова: вышивка Закарпатья, ткань, композиция, орнаментальные мотивы.

Pylyp R. I. Traditional embroidery of interior assignment fabrics of Transcarpathian Ukrainians. In the article historical development of embroidery of Ukrainians of Zakarpattia is investigated on tablecloths, towels, fabrics for the cellular use. The functional setting and local variation embroideries of fabric of the interior setting is illuminated. The artistic features of tablecloths, festtvely-ceremonial towels are analysed them signs of supernatural protection, to the ceremony and magic properties.

Keywords: embroidery of Zakarpattia, fabric, composition, ornamental reasons.

Постановка проблеми. Традиційна народна вишивка українців Закарпаття вирізняється технічною довершеністю, високохудожньою якістю, багатством локальних варіантів. Вишиті тканини інтер'єрного та святково-обрядового призначення широко застосовувались у всіх сферах життя людини, вони є важливою складовою художньої культури українського народу. У вишитих тканинах відображено складні історичні процеси, світобачення, художнє мислення народу.

Виклад основного матеріалу. Вишивка виникла та розвивалась передусім на вбранні, особливо з середини ХІХ ст. Проте ще в кінці ХІХ ст. вишивка на тканинах інтер'єрного призначення була слабо поширеною. Це обумовлено природно кліматичними умовами, культурно-господарськими традиціями, поширеним типом господарювання, призначенням тканини в інтер'єрі, внутрішньому плануванні житла, традицією декорування тканини кольоровими тканими смугами («партиціями»), вишивальними традиціями в краї.

Вишивані інтер'єрні вироби важко приживались у побуті горян, бо домоткані постільні полотна ткались саржевим способом переплетення, що вже створювало декоративну гру скісних переплетень ниток основи та підкання. Такі тканини не підходять для вишивання традиційними лічильними техніками. У гірських районах Закарпаття в інтер'єрі використовували товсті теплі вовняні тканини – різноманітні ліжники і покривала («коци», «покрівці»), що технологічно та функціонально непридатні для оздоблення їх вишивкою.

Тривалий час не побутувала у гірських районах Закарпаття вишивка і на льняних чи конопляних інтер'єрних тканинах. Тут до кінця ХІХ ст. місцями зберігались курні хати. Це робило неможливим оздоблення інтер'єру житла полотняними вишиваними тканинами. Курне житло у горах лише наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. розвинулось у напівкурне. Стіни в кімнаті стали чистими від осадів диму. Їх можна було оздоблювати тканинами і вишиваними виробами.

Зазвичай, українці Закарпаття ткали скатертини, рушники-утирачі, серветки з білих ниток. Їх на вужчих кінцях оздоблювали тканими смугами («партиціями»). Наприклад, скатертини і рушники, які вішали на жердинах («грядкові»), прикрашали червоними і білими чи різнокольоровими тканими смугами. Оскільки вишивка є технічно складною і копіткою роботою, то нею тільки доповнювали кольорові смуги витканої тканини. Ткані декоровані інтер'єрні вироби постійно були в користуванні, а тому не було потреби їх оздоблювати вишивкою. Тому вишитим тканинам відводилась головна роль в оздобленні житла. Крім того, такі тканини не тільки прикрашали інтер'єр кімнати, але й створювати певний затишок та художній образ житла.

Вишивання окремих частин тканин інтер'єрного призначення скоріше доповнювало художню своєрідність полотна. Не у всіх районах Закарпаття побутувала вишивка на тканинах інтер'єрного призначення. Це передусім пов'язано з розвитком

внутрішнього планування житла, місцем розміщення в ньому опалювального центру (печі), з поширеністю ткацтва, утилітарно-практичними функціями тканини інтер'єрного призначення та складністю і недоцільністю вишивки на таких тканинах. Оздоблення вишивкою інтер'єрних тканин залежало також від видів використовуваних тканин в інтер'єрі житла. У побуті українців Закарпаття з початку ХХ ст. вже набуло поширення використання інтер'єрних вишиваних полотнищ різного призначення.

Оскільки первісно тканини інтер'єрного призначення декорувалися лише тканими кольоровими смугами, то доповнювати їх вишивкою почали тільки на початку ХХ ст. Наприклад, настільна скатертина з с. Зарічево оздоблена лише смугами тканого орнаменту, а її полотнища з'єднані гачкованою мережкою (рис. 1). Вишивка на інтер'єрних тканинах не була поширена. Якщо їх вишивали, то часто наслідували орнамент вишивки на одязі. В орнаментах рушників, скатертин, серветок зустрічаються «ружі», «піпи» чи «люльки», «звізди», «пера» та квітково-рослинні мотиви.

С. Маковський поширення вишивки інтер'єрних виробів пов'язував зі змінами у тканні полотен, що дало можливість вишивальницям використовувати техніки низинки, перебирання та «кучерявий стіб», які нагадують ткання. Дослідник зауважував, що широкі вишиті рукави «заспульниці» та поширені мотиви ромба із загнутими кінцями, що ткались на тайстринах і килимах («покрівцях») у селах долини р. Тересви, були схожими до вишиваних [2:43-44]. Загалом тканини і вишивка – це такі види народного мистецтва українського народу, які найбільше показують численне розмаїття зображення хрестикових, хрещатих узорів, їх вишуканої прямолінійно-геометричної, перехресної форми [3:87].

Вишитим речам відводилась, головним чином, естетична функція. Вишиті скатертини, грядкові рушники формували художній образ житла, що вирізнялось обереговим та соціальним призначенням. Тканини постільного використання, скатертини, «хлібовки» мали в основному гігієнічну функцію. Вишивкою не оздоблювали тканини, що активно використовувались у побуті – «рушники-утирачі», простирадла, верети.

Усі поширені види інтер'єрних тканин, що оздоблювались вишивкою, об'єднують у три великі групи: скатертини, рушники та предмети постільної білизни. Така класифікація є важливою, бо названі види інтер'єрних тканин відрізняються один від одного як функціональним призначенням, так формою, розмірами та характером декорування.

Скатертини мають декоративне призначення, та виконують гігієнічну функцію. Скатертини розрізняються між собою за призначенням: скатертини, якими накривали столи («обруси», «убруси»); скатертини для накривання хліба чи страви («хлібовки»); скатертини для комодів. Кількість та художній рівень вишивки на скатертиних свідчив про хазяйновитість господині, її добробут. За вишиваними скатертинами можна було визначити соціально-майновий стан сім'ї. Кожна дівчина до

весілля намагалася підготувати якомога більше скатертин, рушників, бо це ж ознаки її заможності.

За призначенням, формою і декоративністю найпоширенішими були скатертини для столу. Не у всіх районах Закарпаття такі скатертини оздоблювались вишивкою. Частіше це були ткани полотнища, що на кінцях мали переткані по основі смуги («партиці»). Давні вузькі скатертини гуцули і бойки називали «обрусом» чи «убрусом». Їх форми і розміри відповідали формам столів: були довгими і вузькими. Кінці скатертин звисали з країв столу. Пізніше, коли в інтер'єрі житла з'явилися широкі столи, довгі вузькі полотнища скатертин почали зшивати мережками та прикрашати їх краї.

З поширенням технік вишивання гладдю, кількість вишиваних інтер'єрних тканин зростає. У фондах регіонального музею «Лемківська садиба» зберігається кілька скатертин початку ХХ ст., які по периметру мають смуги рослинного поліхромного орнаменту, вишитого гладдю, також тут виявлено скатертини для накривання хліба («хлібовки») (рис. 2). Середина однієї з них оздоблена віночком квіткового орнаменту. Часто все полотнище «хлібовок» вишивали смугами більш давніх геометричних і геометризаних орнаментальних мотивів. Багато виглядають скатертини для накривання пасхальних кошиків з села Зарічево, на яких геометризаний і квітково-рослинний орнамент.

У вишивці скатертин Свалявського району на початку ХХ ст. домінували ще традиційні геометричні і геометризани орнаментальні мотиви. Пізніше тут поєднуються геометричні і квіткові мотиви або лише квітково-рослинні.

Скатертини («пулки») 30-40-х років ХХ ст. з с. Руські Комарівці звичайно вишивали технікою лічильної гладі, вишивку укладали з рослинних орнаментів. На початку ХХ ст. у побут місцевих селян входять вишивані скатертини для накривання пасхальних кошиків. Їх оздоблювали вирізуванням і мережкою. Композиція з мережаних квадратів, ромбів і трикутників прикрашала більшу частину полотнища, а всю скатертину по периметру – двійний шов «на очка». Блідо-фіолетовий і білий колір мережки, вирізування та обшивний шов надавали вишуканої вишуканості тканин скатертинам.

Святкові скатертини використовували для накривання стола в неділю, на свята та при гостинах. У святкову вишиту скатертину для столу не витирали руки, обличчя, рот, бо можна накласти на себе лихо. Таке поводження свідчить, що настільні і пасхальні скатертини виконували не лише естетичну і гігієнічну функції, а й вважались символами святості, оскільки їх не можна було оскверняти.

Рушники. Вишиті рушники почали з'являтися в побуті селян на початку ХХ ст. Як і інші вишиті полотнища інтер'єрного призначення, вони органічно пов'язані з плануванням кімнати та загальним облаштуванням інтер'єру. В українців Закарпаття існувало чимало приповідок про рушники. Бойки рушниками не оздоблювали житлової кімнати, але приповідали: «У коморі сволок – на нім рушників сорок». Долиняни, в інтер'єрах житла яких тканих і

вишиваних рушників було чимало, приповідали: «Хата без рушників – що родина без дітей!»; «Рушник на кілочку – хата у віночку!» [4:374; 5:248]. На початку ХХ ст. нижній край рушників-утираків («утирачів») інколи мав квітково-рослинний орнамент та був підрублений мережаним швом. Такі рушники мали виключно практичне застосування. Лише вишиті рушники чи інші вироби відзначаються як естетичним, так і утилітарним призначенням та об'єднуються у цілісну систему або ансамбль вишитих виробів.

У низинних територіях Закарпаття були поширені «грядкові рушники», які вивішувалися на жердину («грядку») і мали винятково декоративне функціональне призначення. Зрідка їх використовували у новорічні свята та при виконанні певних обрядів. Звичайно «грядкові рушники» ткали в червоні чи бордові смуги. Лише з кінця ХІХ – початку ХХ ст. по тканих оздобах на грядкових рушниках почали вишивати певний орнамент. Так, на грядкових рушниках з с. Дулово та с. Бедевля по витканих орнаментальних смугах вже вишивали великі та малі ромби. У перші десятиріччя ХХ ст. з'являються повністю вишиті грядкові рушники. Чудовий зразок такого рушника зберігається в регіональному музеї етнографії пониззя р. Терембі. В основу його оздоблення покладено три смуги з п'яти ромбів, що відокремлені одна від одної стрічками S-подібних фігур. Вишивані грядкові рушники виконували таку ж функцію, як і ткани.

На початку ХХ ст. в околицях міст Ужгорода і Мукачева входять в побут настінні вишивані рушники. Вони вишивалися трьома широкими смугами геометричним і геометризаним орнаментом та знизу оздоблювалися гачкованою мережею. Такі рушники виконували, безперечно, декоративну роль.

У 20-30-і роки ХХ ст. під впливом міської вишивки та в результаті культурно-побутових контактів з угорцями, словаками, чехами і німцями в середовищі українців-долян набувають поширення настінні серветки, на яких вишивали сцени з народного побуту. Наприклад, на одній із настінних серветок с. Руська Мокра Тячівського р-ну вишито сцену залицяння хлопця до дівчини, на другій – жінку, яка поряється біля плити, на третій – зображено накритий скатертиною стіл з глечиком посередині. На настінній серветці з районного краєзнавчого музею м. Сваляви зображено святого в королівському вбранні та обрамленні завитків. Серветка з с. Зарічева Перечинського р-ну оздоблена квітами та зооморфними зображеннями (рис. 3). Усі настінні серветки вишивали за контуром малюнка технікою стібку («стеблогового шва») чи хрестиком. Силуетні зображення, зрозуміло, виконували виключно декоративну функцію.

Вишивка тканин постільного використання. До тканин, якими застеляли ліжку, відносимо ліжки, покривала, простирадла, напирники («парнянки») і т. п. Їх поширення пов'язане з еволюцією житла наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., в якому одна з кімнат ставала вітальною з святковим інте-

р'єром. У ній приймали гостей та проводили сімейні свята й обряди.

Вишивані постільні тканини в побут українців-долян Закарпаття увійшли лише після закінчення Першої світової війни. До того простирадла («верети») традиційно не вишивалися, бо мали лише гігієнічне призначення. Оздоблення вишивкою змінило утилітарну функцію простирадла на декоративно-естетичну. Тому вишивку розміщували з одного боку, на прошвах, які добре виділялися з-під ковдри чи покривала («покривця», «коца»).

У рівнинних і передгірних районах Закарпаття були поширені вишивані подушки («парни», «парнянки», «заголовники»). Звичайно, подушки були лише в заможних селян, а незаможні – під голову підкладали кожухи, гуні, ліжники, старий одяг і т. п. [б:288]. Вишивання напирників («парнянок») набуло поширення разом з вишиванням простирадла. Найбільшою декоративністю виділяються узорні поперечно-смугасті святкові напирники («парнянки») 1920-1930-х років та післявоєнних 1940-1950-х рр. Основна увага в їх оздобленні відводилась бічному краю («чолу») виробу, де розташовували узорну площину («забір»). Основу орнаменту складали геометричний, рослинний та геометризаний рослинний мотиви. Збережені зразки вишитих стрічкових візерунків на «парнянках» першої половини ХХ ст. свідчать про поширення цієї групи виробів інтер'єрного призначення у передгірських та рівнинних районах Закарпаття. Натомість їх відсутність у гірських лемківських, бойківських, гуцульських селах засвідчує, що горизонтальний розвиток житла з виділенням світлиці на початок ХХ ст. ще не завершився.

Найхарактернішими зразками є такі тканини інтер'єрного призначення, які можемо бачити в убранстві інтер'єрів народного житла українців Закарпаття, що представлені в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту. Найвиразніше ілюструє інтер'єрну вишивку Ужгородського району хата з с. Оріховиця. Інтер'єр кімнати не вирізняється барвистістю і багатством різноманітних тканин та вишитих виробів. В інтер'єрі кімнати з названого села можемо бачити вишиваний рушник на колисці («гайтку»), скатертину на столі («обрус»), покривало на ліжку («плахту»). Простирадла тут не вишиті. У колориті вишиваних речей домінує червоний колір. Скатертина на стіл ще зшита з двох полотнищ, оздоблена лише по швах, а її кінці парними смугами геометричного орнаменту вишиті червоними нитками

Для інтер'єру долян Мукачівського району характерними є міські запозичення. Про це свідчить інтер'єр хати з с. Ракошино. Тут стіл вже розміщено посеред кімнати. Вплив міської культури відчутний тут і в оздобленні світлиці. Біля фасадної стіни, з двох боків кімнати, розташовані ліжка, застелені покривалами («плахтами»), що прикрашені вишивкою та декоративним тканням. Глуху стіну кімнати над ліжком прикривають вишиті рушники («пулки»). Їх, бувало, дарували на пам'ять про якусь важливу подію. Ліжка тут застеляли ви-

шитими покривалами, а на них ставили вишивані подушки.

У долинян Іршавського району (с. Довге) також важливими складовими інтер'єру були жердина, стіл, лавиця, постіль. Жердина («грядка») розміщувалась над ліжком, використовувалась для зберігання одягу, вишиваних рушників, скатертин, покривал. Вони були гордістю кожної господині чи дівчини, а тому їх виставляли напоказ. Найчастіше рушники і скатертини тут вишивали хрестиком, а традиційно домінуючими кольорами були червоний в поєднанні з синім, жовтим та зеленим.

Долиняни Хустського району (с. Стеблівка) також мали грядку-жердину з вишитими та тканими рушниками і вишитим одягом. Зазвичай на грядці вивішували вишиті і ткани перебірні рушники. Інтер'єрні полотна тут вишивали хрестиковою технікою з використанням синіх, червоних, жовтих та зелених ниток.

В інтер'єрі долинян Тячівського району (с. Бедевля) виділяються поліхромні вишивки рушників, скатертин, подушок, верет і покривал. Для вишивок долинян пониззя р. Тересва характерним є домінування рослинного орнаменту та своєрідне поєднання кольорів.

Найпоширенішою типологічною групою святоково-обрядових вишивок є вишивані рушники. Вони відігравали важливу роль у сімейному і громадському житті: були необхідним атрибутом при проведенні урочистих подій, зустрічі гостей, закладання житлових та громадських споруд, при народженні, хрещенні дитини, сватанні, у весільних та похоронних обрядах. У народі збереглася віра у життєдайну силу рушника-символу.

Українці Закарпаття вірили в сакральні та магічні властивості рушників. Недарма на рушниках кінця XIX – початку XX ст. вишивали ромби, ружі, квадрати, тобто мали місце космічні мотиви, котрі дають життя, оберігають від злих сил. Мабуть, тому центральні кути хати та ікони оздоблювали вишитими рушниками. Так, у долинян басейну річки Тересва в традиційному житлі вішали рушник у кутку кімнати. Рушники на грядках у марамороських долинян межиріччя Тересви-Ріки виконували естетичну та оберegovу функції. Рушники 20-30-х років XX ст., вишивані квітково-рослинними орнаментами, теж виконували художньо-естетичну функцію. Полотно на таких оглядових тканинах було вкрите вишитими горизонтальними стрічками з геометризаних орнаментальних мотивів.

Через знайомство з традиційною орнаментикою, колоритом вишивки святкових рушників і скатерок людина відчувала себе частиною (складовою) культурного простору свого етносу.

Вишивки на тканинах святково-обрядового призначення вирізняються продуманістю, конструктивністю. Візерунки розміщувалися на них в усталеному порядку. У вишивці традиційних обрядових рушників переважно домінували стрічкові композиції. Вишивку весільних рушників розміщували по краях, бо посередині рушник міг зав'язуватись та братись в руки. Візерунок найкраще було видно на його кінцях.

Вишивані рушники мали певне символічне значення: при сватанні ними пов'язували руки сватів, при вінчанні молодят перев'язували рушником обрядовий калач («верченик»), стелили під ноги молодим, використовували під час ворожби. Святковий рушник, який клали у великодній кошик під паску, коли несли до церкви святити, інколи стелили під породіллю, щоб легші були пологи [4:374]. З народженням дитини також пов'язані довгі, понад 2 м, вишивані рушники для пеленання дитини («гайтки»), що в селах долини річок Тур'я і Уж побутували ще наприкінці XIX ст. Звичайно «гайтки» вишивали поліхромними геометричними чи геометризаними смугами.

Домінував мотив хреста. Оскільки новонароджену дитину вперше пеленали у вишивану «гайтку», допускаємо, що вона виконувала оберegovу функцію.

Широко використовувались вишивані рушники у весільних обрядах. У ряді сіл Мукачівщини, коли молодята йшли вінчатися, несли крім, «верченика», прикрашений барвистими квітами рушник. Його стелили під ноги молодим, коли ті ставали перед священиком. На рушник ще ставили миску з пшеницею, щоб «родина була багата паляницею». Біля хатнього порогу молодим знову стелили вишитий рушник. Вони мали стати на нього і тільки так переступити поріг: хто перший з молодят ступить на рушник, той буде головою у сім'ї [4:279, 283].

Використання рушника у весільних і родильних обрядах свідчить, що йому приписувались магічні властивості. За народною уявою, такі рушники були посередниками між земним та потойбічним світом, в якому перебувають душі предків. Весільна та поховальна обрядовість мають спільну основу, бо вони пов'язані з переходом людини в інший світ. Рушники є неодмінним атрибутом таких обрядів. Використовувався рушник і в поминальній обрядовості. Вивішений рушник на хресті є умиловитною жертвою, даром померлому родичу, від якого живі сподівалися захисту й опіки [7:1].

Давнім орнаментом рушників був геометричний. Його підпорядковували тканим стрічкам, між якими вишивали додаткові візерунки. Така основа геометричного орнаменту рушників компонувалась з низки однакових, витягнутих у смугу ромбів. Крім того, в окремих приміських селах рушники вишивали рослинним орнаментом.

Висновки. Оздоблення вишивкою інтер'єрних тканин, що набуло поширення у Закарпатті протягом першої половини XX ст. було характерне лише для долинян рівнини і передгір'я та частково середньогір'я. У гуцулів і бойків вишивка на інтер'єрних тканинах не набула поширення. Оздоблення вишивкою настінних рушників пов'язане з впливами міської моди та сусідніх етносів. У результаті цих впливів у традиційно геометричну вишивку долинян проникли рослинні орнаментальні мотиви, які часто домінували у вишивці на інтер'єрних полотнах та сюжетні зображення побутового жанру. Важливу роль у сімейному і громадському житті українців Закарпаття відігравали оздоблені ви-

шивкою святкові та обрядові рушники. Вишиті геометричним орнаментом рушники мали оберегове і соціальне значення, водночас вони виконували естетичну роль.

Загалом народна вишивка українців Закарпаття мала різноманітне функціональне призначення. Вишиваний одяг, рушники, скатертини серветки оздоблювались, щоб надати їм святково-барвистого звучання і цим прикрасити побут та задовольнити естетичні потреби.

Виткані декоративними смугами інтер'єрні тканини з початку ХХ ст. почали доповнюватись вишивкою, протягом 20-40-х років ХХ ст. вишивка святкових і обрядових тканин набула значного поширення у долинян. Оздоблені декоративними смугами інтер'єрні тканини мали гігієнічне й декоративне призначення, а святково-обрядовим рушникам надавалось ще й оберегове, обрядове й магічні властивості.

Тканини інтер'єрного й святково-обрядового призначення лише з перших десятиріч ХХ ст. почали оздоблювати вишивкою. Розвиток вишивки на інтер'єрних тканинах відбувався значно пізніше за одягову вишивку, що обумовлено побутованням на Закарпатті курного типу житла та традицією декорування скатертин тканинами кольоровими сметами. Протягом першої половини ХХ ст. вишивка тканини набула значного поширення в долинян і лемків. Вишивкою геометризованими мотивами та натуралістичними букетами квітів, що вишивались по периметру чи горизонтальними рядами оздоблювали скатертини, рушники та серветки. Вишиті декоративними смугами тканини мали гігієнічне та, що сягає часів Київської Русі, естетичне призначення, а грядковим і святково-обрядовим рушникам ще надавались оберегове, обрядове та магічні властивості.

Традиційна народна вишивка українців Закарпаття пройшла складний і тривалий шлях свого історичного розвитку. Вона тісно пов'язана з народним образним відчуттям і сприйняттям світу і несе в собі високу естетику. Протягом другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. у традиційній народній вишивці закарпатських українців відбулись помітні зміни, але вони не спричинили істотних трансформацій, акцентували на її естетичному призначенні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Никорак О. І. Сучасні художні тканини українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1988. – 224 с.
2. Маковский С. К. Народное искусство Подкарпатской Руси. – Прага, 1925. – 56 с.: іл.
3. Захарчук-Чугай Р. В. Хрест як символ віри в народних тканинах і вишиванках / Р. В. Захарчук-Чугай // Народознавчі зошити: (українська хрестологія): [Спец. вип.]. – Львів, 1997. – С. 87-94.
4. Чорі Ю. С. Прикмети і повір'я отчого. – Ужгород: Патент, 1994. – 588 с.
5. Кара-Васильєва Т. Історія української вишивки. – К.: Мистецтво, 2008. – 464 с.: іл.
6. Никорак О. І. Українська народна тканина ХІХ-ХХ ст.: типологія, локалізація, художні особливості. – Львів: Афіша, 2004. – 582 с.
7. Андрушко Л. М. «А хто ж теє відерце дістане...»: рушник у весільній обрядовості українців. – К.: Берегиня. – 2001. – № 1. – С. 30-38.